

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Эргин хундулгү малчиннар болган көдөөн өске-даа бүгү ажил-ишчилер!

Силерниң күш-ажылы чедириктериниң түнселдериний байырамы — Наадым таварыштыр чүрөктүң дайынмын...

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИ

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ! Тыва Республиканың Президентизиниң Чарлыктары

Тыва Республика Орден-биле Л. К. Күдөр-оолду шаңнаар дугайында...

Тыва Республиканың «Күш-ажылга шыггарал дээш» деп медалы-биле В. Д. Даржааны, Г. И. Лифанованы, У. М. Очуру шаңнаар дугайында...

Тыва Республиканың аалдарык малчыны хундулгү атты көдөө ажил-агый ажилдакчыларыны шаңнаар дугайында...

Тыва Республиканың Президентизиниң Хундулгү бижин-биле көдөө ажил-агый ажилдакчыларыны шаңнаар дугайында...

Көдөө ажил-агый адырынга ачы-хавыялары болган ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Президентизиниң Хундулгү бижин-биле шаңнаар...

Солун 1925 Чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Республиканың нинти-лел-политиктиг солуну ШЫНЫ

№ 131 (15105) 1993 чылдың июль 16, пятница

Солунга ат салган шатм 22.00 Сагар өртөө 10 руб.

Алтайның, Тываның, Хакасияның парламентилер аразына харылзааларның төөгүлүг документилеринге ат салдыңан

Июльдун 11. Абаканда Хакас Республиканың Дээди Советиниң бажычының кырында үш тук кижикп турган...

Эртенгиңиң 11 ша 30 минута турда, Дээди Советиң хурдалар задын чоң доалур олурупкан...

Чөпшээржилге ат саарының хуралың Хакас Республиканың Дээди Советиниң Даргазы В. Н. Штыгашев амыткаш...

Тыва Республиканың Дээди Советиниң Даргазы Кадыр-оол Алексеевич Бичелдей бодунуң чугаазына Тыва-биле кызмагардакпы чыдар ийн бот-дотунунаан...

Оң соонда олар Дээди Советтериниң аразына үш талааны кады ажылдажылга дугайында Чөпшээржилге ат салганнар...

Оң ийн документилер үш республикаларның парламентарийлериниң аразына залга олурганнар...

ЧУРУКТА: Даниил Иванович Табаев, Владимир Николаевич Штыгашев, Кадыр-оол Алексеевич Бичелдей олар үш талааның ат салганы Чөпшээржилге документилер-биле солчуп турары...

Алтай Республиканың Дээди Советиниң, Тыва Республиканың Дээди Советиниң база Хакас Республиканың Дээди Советиниң аразында кады ажылдажылга дугайында

ЧӨПШЭЭРЕЖИЛГЕ

Дараазында «Талалар» деп адаар Алтай Республиканың Дээди Совети, Тыва Республиканың Дээди Совети, Хакас Республиканың Дээди Совети...

1 чүүү: Талалар болза, боттарынн эң чугула соругазыны кады ажылдажылганы дараазында угламышкынарга хөгжүдери болур деп санав турар...

2 чүүү: Талалар болза, боттарынн эң чугула соругазыны кады ажылдажылганы дараазында угламышкынарга хөгжүдери болур деп санав турар...

3 чүүү: Талалар болза, боттарынн эң чугула соругазыны кады ажылдажылганы дараазында угламышкынарга хөгжүдери болур деп санав турар...

4 чүүү: Талалар болза, боттарынн эң чугула соругазыны кады ажылдажылганы дараазында угламышкынарга хөгжүдери болур деп санав турар...

5 чүүү: Талалар болза, боттарынн эң чугула соругазыны кады ажылдажылганы дараазында угламышкынарга хөгжүдери болур деп санав турар...

6 чүүү: Талалар болза, культура болган уран чүүү, кады камгалалының өрөдигиниң, мезээ, эртем база техникалы талазы-биле кады ажылдажылганы айтып тургузарында дузалар...

7 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

8 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

9 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

10 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

11 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

12 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

13 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

14 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

15 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

16 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

17 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

18 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

19 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

20 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

21 чүүү: Талалар болза, партиялар, профсоюздар, фондулар, ассоциациялар, аныктар, Херээржер, спорчу организацияларның база өске-даа...

ГЕРМАНИЯЖЕ ЧОРУПКАН

Дуун, июль 15-те 4 шахта Тыва Республиканың Дээди Советиниң Даргазы Кадыр-оол Алексеевич Бичелдей Москваже укуп үнүпкен. Оон улаштыр Германияның Бонн зоорайже умжурар.

БУДУК-БҮРҮ БЕЛЕТКЕЛИ

«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны Сергей Семс-оол өрөнникчилер-биле будук-бүрү белеткелинде ам 2 чыл улаштыр ажаллап турар. Эртен чылын өрөнникчилер-биле кады 30 тонна будук-бүрү белектээр.

Ол бо чылын Ак-Турут ортук школаның өрөнникчилерни эвалдеп алгаш, Калбак-Эним деп черде сыйрылган хадымнарын бүрүлүрден будук-бүрү белеткесип кирипкен. Билде 16 өрөнникчи хара туттуган. Будук-бүрү белеткелдинде ажаллап турар өрөнникчилерин аразында шалымчаар илереп келген Алай-Хаак Мухомудов баштайгы хунда 60 килограмм Жена Дүвениң 120 килограмм будук-бүрү белектээш, мүриячыларын олдурунда кирген. Будук-бүрү белеткелдинде ажаллап турар өрөнникчилерин ажаллап ат турары база эки Женя Дүвениң баштайгы хунда белин 600 рубль ажаллап алган.

Белеткеси будук-бүрү ажаллап турар машина-биле өртүп чедир деп бригадалар Сергей Семс-оол чугалап турар.

ТӨӨГҮ-БАРЫМДААЛЫГ КИЛЬТУРЛУГ ЧУГАА ДЕП ЧҮЛ?

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн.

Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Дыл кантгында-даа наныкчы чогаалдары, оон онзанынч турар кол чүлү болур. Литературтук дилалык кол атыргаларынын бирөөн — чугаа чыгарманы амы культуру амы культуру чугаа болуп турар. Кандыг чугаагы культурутук чугаа дээрлик? Стиль талазы-биле дилалыг, чараш, эзелден-келген грамматика талазы-биле сөстү шын уткаынга дүңдүрүп, аңге ажылаар, дүңдүрүп херекчелес аас-лаа, бижимел-даа чугааны културтук чугаа дээр бис. «Дил-туртук чугаа алаар, утка талазы-биле тода, чилг болдуру дээр демес дээрде культурутук чегес дээр демес болуру» — деп, М. Горький бижээр. Чугаа культуру амы культурутук чугаа ли-тературтук дилалык нормала, чугаа чыгарманы, ук нормалык шыгымы састып бөрүм-далаан болуру. Сөстү чугаанын аныгына, боаламын, стиль талазы-биле шын, чеге ажылаары, шын адыраи болуру бажыраи дилалык культурутук, амы культурутук чугаа бөлүгү болуру. Бо иделдерин херек чырмада боттарымыс араштыа амыдырал-дер чугаагы саа ады-биле тодартыгына хейтун саагыларга барык колдубезээр. Парлаага дилалык эдер журтук эрчи сөстер ам-лаа солуг-тумаан, хевээр ажылгалты-мышаан, Чижээ: «Алгыш-Но-рээл» деп ам-даа номчуу-шаан бис, Ону «Алгар-Ворээл» деп чугаалаа шын болуру ийик, «Алгыш» деп сөз «ал-гыш-кырыш деп утанын эле-репил турар болуй.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

77 харлыг шулуку Чыртакый Бедикона Биче-оол моон мурунда кожамыктары, шулукутерин солунга парладып турган. Хундууг эсенин бир шу-дүүн силерге таныштырдымыс.

ӨЛГЕННЕРНИҢ САНЫНГА КИРИП...

Сактышыкың

КИЖИНИҢ КЫРЫЫРЫ

Эктиңе өй тоңу Эржириеп элей бээр. Эгинери кыстынып. Эр бо шулуку бээр.

Чойга дег сини, Чоураа дег кара бажы, Чомус дег ий кара, Чогазынның шыдаа кээр.

Кадыр хаванч кырылда Каппа дег кара чогаа, Карактарың кара кирби, Када берген ситен дег боор.

Сүлдө-чаан күстүл, Чүдү-түрөк мустал, Сүдөдөн оспакеман, Сүренин чайлаар чыгым.

Сөгеленеп туруп келгем, Сөгө саамы туурай, Сегилгиң чымыктып, Сегилгестеп чоруксаар.

Кырым дээр муңтууба, Кым-лаа оң эрпес, Кырым сөөк аарыа-лаа, Кылымтын тоңудаа.

Чүдөн кайлаа болду, Чүстү сөөк аарып, Чогазымыс болаар.

Чиртакый БИЧЕ-ООЛ.

пятьта экил каа. Бир хо-нуң дургунда менерел кир-биң чыгып турмула, комен-диалаа чери авымыче өлгөн дугайында дындагы орулду-лаан.

Командирляе Донгуч оң чеги дайыччы-биле Ромно-че киргеш, дайымын кал-чээлиг удуралымынның таваржы болуру. Ол-даа кончу эрчи тымыгыр кижи. Оң чеги кижинин чүтүе ийзи, Солтай Оң биле Бегиз-Ху-ррак Лопгэ дигир артык, өс-келери командири-биле казы өлүртүр, Күндэр Дончүтүн, оон дайыччыларын дугайында төөгүчүлөр, этемден-дер огулуг чүгү-дээ бижи-везер. А дегир дигир артык Оңиуң башкетер тулап алган. Сөмүлдө ангыл шеригер хосталган, ийң чүдү дургунула улуг парохода олачыгаалып турганар болган. Мөгө Бегиз-Хурак ол түлүкүчүзү ба-лыглангыш, госпиталь соонла Чехословакияга чедер за-вадешшы, 1946 чылда Тыва-ынчыч эрп келген.

КЕЖИК-ЧОЛУ БОДАРАЗЫН!

Хунир, дүиер солуп артык — Кужур чөл төш кылы боған. Оскен-төзөн узыйдан Өрөңер дээр чорувуткан. Туткан холу сирлес дөөн, Тура-оруу кошкап кымыаан, Башкы болур күзүңизин.

Баар оруу амыттыган. Алаам нөзү күрөө эзелен Алаг-нөзү айбылаам. Келер өйүнү шыны түдүр Кежи-чолу боларзын!

Клара ЧИММТ.

Бисти, даштыкы түрүмүн хамайтып, дайып шөлүгө тутура, дөдөр чанып келинче. Кызылга келинчеге, хаалаар боор бс. биче дегистан эте берген — билимес мен, Чыгыш чамалымны довурак шавкап болган. Фашкетер бо-лаа өлүч кий-дөр деп билген келсип, дегбөзүлөр. Ол-да черамге дайып атсы чытканын соонда, өөрүм гос-питальга экил каа. Бир хо-нуң дургунда менерел кир-биң чыгып турмула, комен-диалаа чери авымыче өлгөн дугайында дындагы орулду-лаан.

АСТРОЛОГИ ЯНЫҢ ТЫВЫЛГАН ТӨӨГҮЗҮ

Астрологияның эге билиш-кисинери энеи баштай чо-рууну Вавилонда чурттан бо-ран халлеклер боттарынын шипчикчилеринден тыпканар. Астрология дээрге ок-таргай делеминде сымды-тарын шипчикчилеринин чо-лун болгаш кижини амыча-рала, сачыш-сеткили биле хол-бай, шипчиктер эртем. Би-стан эрага чедир 1 муң чылда бурунгу Дуверенчин чурт-тахчылары бурганарга чурт-тууру-биле закурраттар дээр чеги кагы пирамида хевролг башчыларын тулук турган. Эн үстүнө «бурган» эрээлэ турган. Ол башчалардан сым-дыктарын хайгаарал, түнсе-лик демегелеп ал турганар. Вавилон хаан Вишурбанилдин библиотеканын бу-зундуулаан Венераны 21 чыл иштиңе хайгааранын дем-дегелерин тыпкан, Вавилон чурттуг, алдарык эртемден-нер Кленес, Набурион бо-лаш өскөлдөр-лаа эи баштай-гы астрономия билиглерия эртем кылдыр үндөзүлгөн улус олар болур. Оларын баштайгы билишчилери энеи боудур турган. Сымды-тарын хайгаарал турла, дай-ым, аш-чүр, улуз өз бо-лаш өске-даа халаттар та-варжы бөөрге, демегелеп ап, даразынаа үр өз эрткенге сымдыктарын ол-ла байла-штырлар. Анын катал-тай бөөри амдарыны баса ол болушкуну биле дүштүрүп шипчиктер, салым-чолуу баса баш булар билеп ал боудур-дур деп булар бергенер. Бичан-гаш астрология эртеми бис-тин эрага чедир 500 чыл үе-зинде миңдар тынгалган.

Арабтарга астрология олар-ны эжелеп алганы чуртта-рында келген Олар 650 чыл-дар үезинде Египет, Сирия, Дуверенчи эжелээ, узалаан-да Испания, Мароккодан чыгып чүктө Индонстан чыгык ортулук биле Орталык Азия чедир Алаб халифлар дээр көчүп улуз илерия тургу-туган, Боттары обсервато-риялыг улуз эртем төптөрүн баса тургусканыр, 700 чыл үезинде Багдада «Мерген улан бажымы» дээр акле-матия «Муң болгаш бир дүй» деп тоолуу маалдыр хаан Хаури-ар-Рашид амыткан.

Мунуң чуртталгавымын, амыл-де-рөөстиң хуңу бургу чугаагында дайы хере барымдалаал турар бис! Амы-биле чугаагылардын бирөөн — чугаа культуру амы культуру чугаа болуп турар. Кандыг чугаагы культурутук чугаа дээрлик? Стиль талазы-биле дилалыг, чараш, эзелден-келген грамматика талазы-биле сөстү шын уткаынга дүңдүрүп, аңге ажылаар, дүңдүрүп херекчелес аас-лаа, бижимел-даа чугааны културтук чугаа дээр бис. «Дил-туртук чугаа алаар, утка талазы-биле тода, чилг болдуру дээр демес дээрде культурутук чегес дээр демес болуру» — деп, М. Горький бижээр. Чугаа культуру амы культурутук чугаа ли-тературтук дилалык нормала, чугаа чыгарманы, ук нормалык шыгымы састып бөрүм-далаан болуру. Сөстү чугаанын аныгына, боаламын, стиль талазы-биле шын, чеге ажылаары, шын адыраи болуру бажыраи дилалык культурутук, амы культурутук чугаа бөлүгү болуру. Бо иделдерин херек чырмада боттарымыс араштыа амыдырал-дер чугаагы саа ады-биле тодартыгына хейтун саагыларга барык колдубезээр. Парлаага дилалык эдер журтук эрчи сөстер ам-лаа солуг-тумаан, хевээр ажылгалты-мышаан, Чижээ: «Алгыш-Но-рээл» деп ам-даа номчуу-шаан бис, Ону «Алгар-Ворээл» деп чугаалаа шын болуру ийик, «Алгыш» деп сөз «ал-гыш-кырыш деп утанын эле-репил турар болуй.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Астрологияның эге билиш-кисинери энеи баштай чо-рууну Вавилонда чурттан бо-ран халлеклер боттарынын шипчикчилеринден тыпканар. Астрология дээрге ок-таргай делеминде сымды-тарын шипчикчилеринин чо-лун болгаш кижини амыча-рала, сачыш-сеткили биле хол-бай, шипчиктер эртем. Би-стан эрага чедир 1 муң чылда бурунгу Дуверенчин чурт-тахчылары бурганарга чурт-тууру-биле закурраттар дээр чеги кагы пирамида хевролг башчыларын тулук турган. Эн үстүнө «бурган» эрээлэ турган. Ол башчалардан сым-дыктарын хайгаарал, түнсе-лик демегелеп ал турганар. Вавилон хаан Вишурбанилдин библиотеканын бу-зундуулаан Венераны 21 чыл иштиңе хайгааранын дем-дегелерин тыпкан, Вавилон чурттуг, алдарык эртемден-нер Кленес, Набурион бо-лаш өскөлдөр-лаа эи баштай-гы астрономия билиглерия эртем кылдыр үндөзүлгөн улус олар болур. Оларын баштайгы билишчилери энеи боудур турган. Сымды-тарын хайгаарал турла, дай-ым, аш-чүр, улуз өз бо-лаш өске-даа халаттар та-варжы бөөрге, демегелеп ап, даразынаа үр өз эрткенге сымдыктарын ол-ла байла-штырлар. Анын катал-тай бөөри амдарыны баса ол болушкуну биле дүштүрүп шипчиктер, салым-чолуу баса баш булар билеп ал боудур-дур деп булар бергенер. Бичан-гаш астрология эртеми бис-тин эрага чедир 500 чыл үе-зинде миңдар тынгалган.

Уран ДОНГАК. ДЛТЭШ-инд литература секторунда эртем амждакчымы.

Мунуң чуртталгавымын, амыл-де-рөөстиң хуңу бургу чугаагында дайы хере барымдалаал турар бис! Амы-биле чугаагылардын бирөөн — чугаа культуру амы культуру чугаа болуп турар. Кандыг чугаагы культурутук чугаа дээрлик? Стиль талазы-биле дилалыг, чараш, эзелден-келген грамматика талазы-биле сөстү шын уткаынга дүңдүрүп, аңге ажылаар, дүңдүрүп херекчелес аас-лаа, бижимел-даа чугааны културтук чугаа дээр бис. «Дил-туртук чугаа алаар, утка талазы-биле тода, чилг болдуру дээр демес дээрде культурутук чегес дээр демес болуру» — деп, М. Горький бижээр. Чугаа культуру амы культурутук чугаа ли-тературтук дилалык нормала, чугаа чыгарманы, ук нормалык шыгымы састып бөрүм-далаан болуру. Сөстү чугаанын аныгына, боаламын, стиль талазы-биле шын, чеге ажылаары, шын адыраи болуру бажыраи дилалык культурутук, амы культурутук чугаа бөлүгү болуру. Бо иделдерин херек чырмада боттарымыс араштыа амыдырал-дер чугаагы саа ады-биле тодартыгына хейтун саагыларга барык колдубезээр. Парлаага дилалык эдер журтук эрчи сөстер ам-лаа солуг-тумаан, хевээр ажылгалты-мышаан, Чижээ: «Алгыш-Но-рээл» деп ам-даа номчуу-шаан бис, Ону «Алгар-Ворээл» деп чугаалаа шын болуру ийик, «Алгыш» деп сөз «ал-гыш-кырыш деп утанын эле-репил турар болуй.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

Тыванын улустун чогаалчысы С. А. Сарыг-оолдун «Алдан дургун» деп романы 1978 чылда «Улут-Хем» альманахка керекте параттынып эгелэн. Ооң соонда тускай ном кылдыр 1987 чылда чырыкче үн-ген. В. Ш. Кок-оол, С. Б. Порбо, С. А. Сарыг-оол дээр микшап Тыванын чоочун чыгармачыларынын «алдан маалдыр, «маалдыр чорук» деп чоюнун демегелээн тура халыкшыкын төгүтүзү, анча хамараштыр боттарынын көрүжүн чога чедерлер кулгады турганын чугаалык» Степан Агаюновч Сарыг-оол бо болушкунун сорулгазы, киржикчилерин дугайында болдуңуң, автор кижинин боладарын, хамараштагы чогоалдын арныннарга арттырмыш каан.

ТЫВАЛААР КУСКУН (РОМАНДАН ЭГЕЛЕР)

(Этем. №№ 100, 102, 104, 106, 108, 115, 117, 119, 120, 122, 123, 125, 128, 129 «Шын».)
«Чүү деп салым боор. Бо керектин баз бугеин ол бур. До ачуларым хал-соос сен. Душчүрүмге-даа, моюн чорулар дээримге-даа, олар мен чон тооруд? Менде тутуундур, оларны коргулунта доктаа-цинтир чок-тур. Хей-ле мичал турар кижэ эес мен бе?»

Салбак-оол база-ла дорт-тап, далаарым оодуту чоруп орган. Бир киларнын ажыл олурда. Казыра хел-хебертен туругалды берге, оон бичин болган харыгалып, биче-ле амман-биле ко-кшу берди мичакш. Бича бир аммантаны сымлаар-даа, вар-аманган, шылаалын багзын шылаш, айгырлары-даа бээр. Ылап-ла шон үнүр.

— Казыра! Казыра! Эгезин-биле нээр боор, та-рийдилшишаа. Салбак-оол дидатарын буюд-салдын ийн ходо-биле чапа ийн чораша, шадараш мичал арарынга үнүр кээрте. Казыраны мичал эмгелеп турган. Уш мт. Черт-да мичал Дамей-ле бөө-дөр! Дуже хылааш, туктеп чораша боозун эгезинден уш-ла, сокшап, угдай туткун-ла, чык кылган. Девес-то-ог! Би-роо бичеба. Абыз депкеш, шейду бичеба. База чык кыл-ган, база бичеба оо каалдын бачын дүшкен. Биозонийн Ка-зыра сыр соонан сүөгеш, баштай күдүрүлдэн: оон чоруту мойнундан алкыш, ол хевээр салбайн, алуруп каап-кан.

Шактар огул моюн мур-нуда олорнын чүгле кижэ, шыктайн балаанын ол мичакш туруп ээни ачынын сегин кө-рүп турган. Ам олорнын-биле таварышкан. Олүрткен ыс-тады өөгөге, биче өз, ийн кы-тык. Бөрү-биле хайнактар дээрлиде чынгин чок. Би-рээни шутт бөү олуккан, чу-зуну бешик учу. Ийлан каа-ы, эээ-даа кара, мичала-лаа адыг даян, арзын-шырай бе-рузат.

ЧАЙГЫ СПАРТАКИАДА

Мартыдаа эгездерини мур-нуу чарында кудай-дээр чү-дереккен, шана бурге тургу-дала, биче дүшү үстиде ару-нуу херектер булуттар ару-нмиздан оң шаан, агаарын орталандырдылар. 11 жак бичиледе ажа дүжүп тураа Тыла Республиканын херге-лекчилер кооперациянын ажилдачтыларынн III чей-тин ажилдын спартакнаады-нын түнөл оюнларынын кир-жикчалери «Хүреш» стадиона-га чынаралдыр.

Мартыдаанын киржикчи-лери спорттун чеде херикке-ле спортчу кужуу шенешкен. 4x100 хемчээлде эстафетага команда бургулдун 2 херге-жик, 2 эр кижэ карышкен. Айна «УТКА 25 чылы» со-вохотун ажилчы коопе-рациянын чага карышчыла-ры Алла Даспакы, Алексей Ондар, Мария Монгуш, Юрий Мадыр өскө артан командаларынн төлөөлери мурдана. Ийгини черже Ба-рыын-Хемчик районунун, үш-күзүнче Чөөн-Хемчик райо-нун спортчулары үнган.

Черин уузуун халымынга үстүнде аян кирген Алла Да-спакы аруу-уузуларын аян сыйканд. Саяга Салмак (Ба-рыын-Хемчик) ийгини түнөл-дө, үшкүзүн Чөөн-Хемчикте келген бугалтар Долаана Монгуш эгезди. Спартакнаадын негелесин бугатар хержеке үлүс шы-ки, эр үлүс шылаар ойнаа. Шакша маргылаазынга Ча-ваана хоорайда «Шин» биче бугатуучулар үлүс бугатары Елена Куулар, Биотагер Тес-Хем Районунун бугатары Светлана Майды ийгини Ба-рыын-Хемчик райоонуун са-лдымызы Льюбо Хоовагт үнүр черин эгезди. Шыла-раага Кызыл-Мажалык муртту Кувшак-оол Монгуш кымга-рай туттурган. Ийгини чезде Агм-Уузу суурда ажилдын кооперациянын таварышчы Ле-вонина Ооружа, үшкүзүндө Тес-Хемчин район баштаар Черин дарагы Майдыр Зайшес болганар.

Чөөн-Хемчик районунун Елена Куулар, Долаана Мо-нгуш, Рита Монгуш, Роза Данаар, Чодураа Серий, Лю-бовь Бегиз, Галина Монгуш олардан туругуунан коман-далары спартакнаада чемпи-оннап каан. Ийгини чери — Агм-Уузуун кыстары, үш-күзүн барыын-хемчикчилер алган. Спартакнаадын түнөл кере-лери алган команданын са-нын каалыгарга, бирге черже 22 санын Чөөн-Хемчик райо-нуун команди үнган. Ийги-нинде Барыын-Хемчик райо-нуун команди, үшкүзүндө «УТКА 25 чылы» совохота ажилчын кооперациянын ко-мандалы болган. Бир, ийн, үшкү черин ал-ган командаларын, түс-түс киржикчилерин акша шаңал-дары-биле демелдген. Бо спартакнаадын түнөл оюн-нарынга чедр кайы-даа ко-мандалы белеткенге үнган турган. Май, июнь айларда 5 сонга — Хандагайтма, Кызыл-Мажалык, Самгалдайга, Шадан-Аргыта, Кызыл хоор-айга хергелекчилер коопе-рациянын спортчулары бот-тарынын аралында маргыш-каныр. Ол зоналарынн тилек-чилери өрткен субботага чы-гал келгеш, өз шымак спортчу командалын илередип тилканыр. Чемпион атка чөөн-хемчикчилер төлөт-ти болганар.

Көзгө эртер турар спартак-наады чачыл болдурун дем-делгенкини, машина-халегил, эш-ченинг кооперация рынок харылааларынн парны берге үндө бешик чере сүрүлдү-дүр дээрзин спортчуларынн олуруп келген элэн каш а-

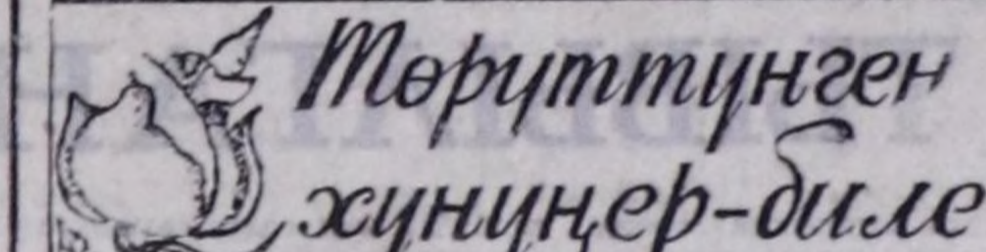
Парлаттынган чүүлге хамаарыштыр

ЧАМАШКЫ ХЕРЕК ЧОК!

Төгү кажан-даа төгү бо-луп артар укчурул, ол-келтир салгалга херек өңү-дүр, оон кыммын-даа өскөртү эргези чок. Тыванын баштайгы эр-темени Ооружак Буян-ооло-вун Самбууну тааныр мен, аспирант белеткен дооскаш, кандидат ат чедип алмынга кызыкмак белеткенге турган кижэ болгай. Бо Бот-туугай амдырааттыг, чүтле эртемни амдырааттыг хереленден өскө болаар чүзөни чок кижинин дунааргай «херез» бистини хундурут, хоочун журализи-ни А. А. Дугержа абдыч-чырыкче ажа ырттыпанынга турган, байра чедирип ор мен. «Мемориал» нинтелинин баштаар черини хурдаларыга олуржук, анга чалаткы-лаан хундурут алдылар—рес-публика прокурорун-даа, аймык чок чер камызын сар-быды И. Удубораны-даа көр-ген мен, а чүгле А. С. Бор-дулов чок. Мен, улуг назылыг, 71 хар-лык кижэ болганымда, 1938 чылда солунарын номчуп, АРШ-та шериг командары А. Борбак-оол деп ат-биле энтти-ле «контрпарта» уаур уг-шылгай шүдүктөрүн бо-ла эскер турдум, бодум бичим-ден эгелешти, тоолук кыргыш-ары дининап өскөнүмден ас, чечен чогаал номчуруунга сундурут чораш мен.

Тыва улустун мичанды мер-ген үлөгер домаа бар: «Чы-мааракта чан-на бар, чылбай судга байлан-на бар». Бир катал солдана үнган чүдүлүг эртемден Самбууну партия обкому чүге каалган албаан чор деп, Борбак-оол бизиңе, а шында ол хөкүкү эртем-ден улуска кымтырыл-кыйдып, чангыстадып турганын архив материалдары сойга-лаан. Чырык черде чурттал чорур кижэ бургуз чангыс, шынык арлы-бурулду болуу укчурул, чүт дээр, өртөм-чени эргез кылган кижэ деп адын кажан-даа сымлас, дир-чага баравас укчурул. А. С. Борбак-оол коңгуч кайгар, оууузууну, болунга черле чүт дээртенге кымар, эжиң кара тамыкча бүүдү кийр илги-кериңе чаданың чок кижэ дээрзин июнь 16-да үнган «Шында» архив документалери сойгаалаан.

«Мемориал» нинтелинин баштаар черини кижэилери А. Борбак-оолдун аянсыгар, чыгынчан чоруну база билер-лөрү чорду, архив материалда-рын база өрттектилин эш бур-руу үлгүлдег дээрзин «Тыва-нын аныктары» солунга база бизиңе мен.

Төгү кажан-даа төгү бо-луп артар укчурул, ол-келтир салгалга херек өңү-дүр, оон кыммын-даа өскөртү эргези чок. Тыванын баштайгы эр-темени Ооружак Буян-ооло-вун Самбууну тааныр мен, аспирант белеткен дооскаш, кандидат ат чедип алмынга кызыкмак белеткенге турган кижэ болгай. Бо Бот-туугай амдырааттыг, чүтле эртемни амдырааттыг хереленден өскө болаар чүзөни чок кижинин дунааргай «херез» бистини хундурут, хоочун журализи-ни А. А. Дугержа абдыч-чырыкче ажа ырттыпанынга турган, байра чедирип ор мен. «Мемориал» нинтелинин баштаар черини хурдаларыга олуржук, анга чалаткы-лаан хундурут алдылар—рес-публика прокурорун-даа, аймык чок чер камызын сар-быды И. Удубораны-даа көр-

ген мен, а чүгле А. С. Бор-дулов чок. Мен, улуг назылыг, 71 хар-лык кижэ болганымда, 1938 чылда солунарын номчуп, АРШ-та шериг командары А. Борбак-оол деп ат-биле энтти-ле «контрпарта» уаур уг-шылгай шүдүктөрүн бо-ла эскер турдум, бодум бичим-ден эгелешти, тоолук кыргыш-ары дининап өскөнүмден ас, чечен чогаал номчуруунга сундурут чораш мен.

Тыва улустун мичанды мер-ген үлөгер домаа бар: «Чы-мааракта чан-на бар, чылбай судга байлан-на бар». Бир катал солдана үнган чүдүлүг эртемден Самбууну партия обкому чүге каалган албаан чор деп, Борбак-оол бизиңе, а шында ол хөкүкү эртем-ден улуска кымтырыл-кыйдып, чангыстадып турганын архив материалдары сойга-лаан. Чырык черде чурттал чорур кижэ бургуз чангыс, шынык арлы-бурулду болуу укчурул, чүт дээр, өртөм-чени эргез кылган кижэ деп адын кажан-даа сымлас, дир-чага баравас укчурул. А. С. Борбак-оол коңгуч кайгар, оууузууну, болунга черле чүт дээртенге кымар, эжиң кара тамыкча бүүдү кийр илги-кериңе чаданың чок кижэ дээрзин июнь 16-да үнган «Шында» архив документалери сойгаалаан.

«Мемориал» нинтелинин баштаар черини кижэилери А. Борбак-оолдун аянсыгар, чыгынчан чоруну база билер-лөрү чорду, архив материалда-рын база өрттектилин эш бур-руу үлгүлдег дээрзин «Тыва-нын аныктары» солунга база бизиңе мен.

архив материалдары сойга-лаан. Чырык черде чурттал чорур кижэ бургуз чангыс, шынык арлы-бурулду болуу укчурул, чүт дээр, өртөм-чени эргез кылган кижэ деп адын кажан-даа сымлас, дир-чага баравас укчурул. А. С. Борбак-оол коңгуч кайгар, оууузууну, болунга черле чүт дээртенге кымар, эжиң кара тамыкча бүүдү кийр илги-кериңе чаданың чок кижэ дээрзин июнь 16-да үнган «Шында» архив документалери сойгаалаан.

«Мемориал» нинтелинин баштаар черини кижэилери А. Борбак-оолдун аянсыгар, чыгынчан чоруну база билер-лөрү чорду, архив материалда-рын база өрттектилин эш бур-руу үлгүлдег дээрзин «Тыва-нын аныктары» солунга база бизиңе мен.

«Мемориал» нинтелинин баштаар черини кижэилери А. Борбак-оолдун аянсыгар, чыгынчан чоруну база билер-лөрү чорду, архив материалда-рын база өрттектилин эш бур-руу үлгүлдег дээрзин «Тыва-нын аныктары» солунга база бизиңе мен.

«Мемориал» нинтелинин баштаар черини кижэилери А. Борбак-оолдун аянсыгар, чыгынчан чоруну база билер-лөрү чорду, архив материалда-рын база өрттектилин эш бур-руу үлгүлдег дээрзин «Тыва-нын аныктары» солунга база бизиңе мен.

«Мемориал» нинтелинин баштаар черини кижэилери А. Борбак-оолдун аянсыгар, чыгынчан чоруну база билер-лөрү чорду, архив материалда-рын база өрттектилин эш бур-руу үлгүлдег дээрзин «Тыва-нын аныктары» солунга база бизиңе мен.

ЧАРЛАДАР БҮРӨЗУ

Организация бодунун Кызылда скандинав МР-3 марканын 4 мм диаметрилге докталмаз эсе токтун электротарын салып турар. Хармаадык телефоннар №№ 3-08-17 болаш 3-00-83.

Ак-Турунуд окустер бажы-нынга өрөнип өскөн уруглар, оодарын август 6-да «Кы-чылгырлар чарлап тур.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистик ачавас Селен Окал-ооловты Салыталин мичаныңе холбаштыр боттарынын ханы каажылаадып илеретип, оону орукчуларында бунга ийн ачы-дузын келдерген «Кы-зыл-Дег» «Бардык совохот.

ВИДЕОЗАЛ: «Ынакчылды чарбас» 10.00, 13.00, 16.00, 19.00 шактарда. «ОТКУРАШ»: Палаанын-ичи тоолары» 9.00, 10.40, «Ынакчылды болуш октар» 12.20, 14.40, 17.00 шактарда.

Тыва Республиканын Пар-лаага болуш информация министрствозунун тигора-фиясы. Кызыл. Шетинки болуш Кравченко күвүмчү-чү, бажы № 1.